

ТИПОЛОГІЯ ЦИТАТНИХ ЗНАКІВ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ Визначено статус цитати як компонента інтертекстуальності й механізму реалізації зв'язку конкретного тексту з культурною традицією. Ураховуючи родовий статус цитати щодо різних форм «чужого слова», узагальнено досвід рівневої типологізації цитат на основі лінгвальних механізмів їх уживання й реінтерпретації у сучасному поетичному тексті. Ключові слова: цитата, прототекст, метатекст, цитатна рима, цитатні звукові ряди, словотвірна цитата, лексична цитата. The status of the quotation as a component of intertextuality and mechanism of the ties realization of a particular text with the cultural tradition has been determined. The generic status of quotation as to the various forms of the „foreign word” has been taken into account. The experience of the quotations level typologization on the basis of lingual mechanisms of the use and reinterpretation in the modern poetic text has been generalized.

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XXII

168

Key words: quotation, prototext, metatext, quotational rhyme, quotational phonetic row, word-formation quotation, lexical quotation.

Постульоване у сучасній рецептивній стилістиці розширене трактування цитати як основного різновиду інтертекстуальних знаків, родового позначення різноманітних форм текстових (мовних) запозичень і явних чи прихованих міжтекстових перегуків (Н.О. Фатеева, Т.О. Смирнова, О.К. Жолковський, К.О. Козицька), механізму «просування тексту в часі» (Н.А. Кузьміна), функціонально-стилістичного маркера зв'язку конкретного тексту, ідіостилю, типу художньої творчості з широким універсумом культури (Н.О. Фатеева, О.О. Селіванова, Г.М. Сюта) актуалізує потребу вироблення практичних методик лінгвістичного аналізу цитат та сучасних підходів до їхньої класифікації і типологізації. Адже в українській поетичній мові вони різноманітні і за походженням, і за типом реактуалізації, і за позицією в тексті, і за ступенем збереження в метатексті первинної лексико-семантичної структури. Отже, різною може бути і їх класифікація – залежно від того, який із згаданих критеріїв покладено в основу систематизації. Зокрема, на сьогодні актуальними є критерії протоджерела (до якого тексту, зразка вербальної чи невербальної культури генетично належить цитата), типу й способу контекстної експлікованості (цитата явна чи прихована), атрибутованості / неатрибутованості (цитату супроводжують чи не супроводжують графічні маркери, метаоператори, різноманітні вказівки, які полегшують її ідентифікацію), позиції у метатексті (власне текстова та епітекстова), формату включення в метатекст (точна, трансформована, семантична) тощо. Мета статті — застосовуючи частково апробований рівневий підхід до типологізації «чужого» слова, охарактеризувати актуальні для української поетичної мови рівневі вияви цитатності. Уперше актуальний для лінгвоаналізу художнього тексту рівневий підхід до типологізації цитат запропоновано у монографії Н.А. Кузьміної – одному з найґрунтовніших на сьогодні досліджень цитати в аспекті еволюції поетичної мови як вербалізованого типу художньої свідомості, вивчення якого сприяє новітньому теоретичному осмисленню принципів поетичного текстотворення [4]. Дослідниця доводить, що

ускладненість сучасного художнього мовомислення, його максимальна відкритість на універсум національної і світової культури, а також зростання інтелектуального рівня автора й читача і прямо, й опосередковано спричинилися до того, що в ролі цитати може бути актуалізований елемент будь-якого мовного рівня віршового твору – фоностилістичного, словотвірного, лексико-фразеологічного тощо. Такий підхід дає підстави виокремити цитати фоностилістичні (цитата-розмір, цитата-рима, цитатні звукові ряди), словотвірні (цитати – індивідуально- авторські неолексеми), лексичні (цитата-слово, цитата-висловлення). Евристичну цінність опису названих рівневих різновидів посилює врахування лінгвосинергетичних властивостей цитати, передусім її ментальна й емоційна резонансність, здатність через певні опорні коди, що пов'язують, об'єднують прототекст і метатекст як різночасові фрагменти культури, викликати емоційно-естетичний відгук у читача й водночас змістово збагачувати новий текст. Прикметно, що для українських поетичних текстів актуальні усі відзначені рівневі різновиди цитат. Фоностилістичний рівень цитатності репрезентують метрико-ритмічні цитати (цитата-розмір, цитата-рима) та цитатні звукові ряди. Якщо сприймання слів, висловлень як форм входження «чужого» слова в авторський текст – площина відносної наукової однастайності, то цитатність метру, ритму, звукопису й паронімічної атракції поки що залишаються дискусійними. Погоджуючись із тим, що звук може актуалізувати фономотиваційні зв'язки одиниць мови, слугувати основою для встановлення «поетичної етимології» (Р. Якобсон, Г.О. Винокур, Е. Ханпіра), оперуючи поняттям звукова пам'ять слова (В.П. Григор'єв, Н.О. Фатеева, Н.Л. Дашченко), не всі дослідники схильні визнавати потенційну діалогічність явищ фоностилістики, їх здатність

Розділ IV. Лінгвістика тексту і контекстні вияви лексичних одиниць

169

бути компонентами загальної інтертекстуальної стратегії. Найбільш чіткого теоретичного оформлення ця позиція набула в працях Н.А. Кузьміної, яка переконливо доводить, що метр і ритм здатні стати цитатою, знаком індивідуального стилю: «"сильний" поет ніби присвоює нормативний знак, накладає на нього своє "факсиміле", і нащадки використовують його не як безлику формулу, а як цитату» [4, с. 163]. Наприклад, такими енергетично сильними, продуктивними з погляду текстопороджувальності є метрико-ритмічні структури Т. Шевченка, які активно експлуатуються у сучасній поетичній мові. На цю особливість свого часу звернула увагу Л.А. Лисиченко: «В окремих творах (наприклад, поезія «Зростає і радуйся однині») асоціації з творами Шевченка викликаються не тільки лексичними засобами (зокрема афоризмами з його творів), а й засобами поезики (розмір, будова строфи, характер римування), що бачимо в таких рядках: А люди/ Із теплим серцем, без огуди,/ Якщо заслужиш ти сама,/ То понесуть тебе до бою/ І скажуть чесно:/ В ній нема зерна неправди за собою» [5, с. 43]. Таку саму особливість відзначає В.С. Калашник щодо мови «Рильських октав» І. Світличного, яка «має задану твором-джерелом ритмомелодійну канву» [3, с. 224], але відрізняється від прототексту поліфонічністю стилю. Отже, з певною засторогою можна пристати на позицію Д. Пауелстока щодо того, що метричні чи ритмічні інтонації мають власну історію зв'язку з іншими текстами і зберігають відбиток попередніх використань. Н.А. Кузьміна слушно уточнює цю думку: версифікаційний, ритмомелодійний малюнок дуже легко фіксується й достатньо міцно утримується в пам'яті, однак через відсутність контекстного

супроводу ксенопоказниками «не завжди дає точну адресу прототексту, народжуючи відчуття уже колись чутого» [4, с. 84–85]. Тому історія фоностилістичних цитатних зв'язків з іншими текстами «частіше, ніж історія вербальних художніх засобів, може бути не усвідомлена самим поетом» [4, с. 164]. Український мовно-поетичний матеріал засвідчує також правомірність вичленування фоностилістичних цитат на рівні рими і на рівні паронімічної атракції. Описуючи традиційну риму, дослідники (Ю. Тинянов, М.Л. Гаспаров) відзначають особливий тип зв'язку у римопарі, коли вживання одного з римованих слів уже начебто передбачає появу другого. Спираючись на поняття культурної пам'яті слова, вони екстраполюють його у площину фоностилістики, конкретизують у поняттях звукоінтонаційна та ритмомелодійна пам'ять слова (Н.О. Фатєєва) й на цій підставі констатують потенційну цитатність рими, її здатність бути мовним знаком діалогічності: «Імплицитна енергія рими передає інформацію різного ступеня узагальнення: про поетичний стиль, жанр, нарешті про індивідуальну художню систему» [4, с. 166]. Виразною цитатою-римою, на нашу думку, є класичне співвіднесення поле – тополя. Його атрибуцію як знака традиції зумовлює не так кількісний параметр повторюваності (хоч і цей показник релевантний), як високий ступінь звукосмислової резонансності: тяглість цієї рими, її лінгвопоетична актуальність простежується на всіх етапах становлення національної поетичної мови – від фольклору (Там у полі на роздоллі/ Колишуться три тополі./ Вітоньками колихають,/ З буйним вітром розмовляють) через мовостиль Т. Шевченка (Та й виросла/ Ганна кароока,/ Як тополя серед поля,/ Гнучка та висока («Утоплена»); По діброві вітер вие,/ Гуляє по полю, Край дороги гне тополю до самого долу («Тополя») до мови сучасної української поезії: Де ви, верби і тополі, вечори примарні в полі (В. Сосюра); Три тополі в орнім полі,/ Як мечі у даліні (А. Малишко); Респектабельні пілігрими../ Вербують верби у монографії./ Вивчають біо- і географію./ Полюють в полі на три тополі (Л. Костенко); Хай би куди не хилила мене течія,/ Суццим у плоті чи вітром нечутним у полі, – / Все ж повертатимусь ../ до таємниці, запеченій в серці тополі (Б. Олійник). Врешті у мовостилі В.Симоненка ця рима універсалізується як мовно-естетичний знак національної культури: І якщо впадеш ти на чужому полі,/ Прийдуть з України верби і тополі (В. Симоненко). Фономотиваційною основою цієї цитатної рими і на рівні фольклорної поетики (як протоджерела), і на ідіолектних зрізах

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XXII

170

(як метатекстових інтерпретаціях) є підтверджена кількісними показниками звукоасоціативна спорідненість римокомпонентів. Варто зацентувати увагу на тому, що частотність повторення – не визначальний критерій для визнання цитатності тієї чи тієї рими. Наприклад, часто повторювані у мовостилі Т. Шевченка римові пари небога – Бога, небога – вбогий, море – гори, море – горе, доля – воля (неволя), села – веселі М. Ігнатенко кваліфікує як авторемінісценції – рими [2, 12]. Оскільки «в мисленні закріплюються певні пучки звукосмислових асоціацій» [4, 166], рима як інструмент поетичної техніки виявляє також зв'язок із реалізацією певних тем і мотивів. Пор. актуальність для української поетичної мови римової кореляції Україна – руїна (Новими бурями співа Вкраїна./ О пісне, як же ж часто прочитаном/ цвітеш ти буйним на життя руїнах – Б.-І. Антонич; О, перейди крізь наших душ руїни,/ Зваж наші злами й злочини жахні,/ І дай одвіт, чи

Богом України/ Ти можеш бути далі, чи вже ні? – Д. Павличко; Душа в руїнах./ Дочка/ Малює ангелів/ В саду./ Усі дерева – / З України – Г. Чубач; Моя руїно, Україно,/ Прости слова,/ Що на вустах – Г. Чубач; Не плач, людино, примирись,/ Що твій земний намет – руїни./ Є вічний дім – Господня Вись,/ Як вічне небо України! – М. Щербак; Нині моя Україна – / Найбільша у світі руїна – П. Осадчук). Очевидно, цю риму з певною умовністю можна вважати цитатною, визначаючи протоджерельною сферою мовно-естетичну традицію романтизму. Незважаючи на те, що «ймовірність виявлення цитатної рими, не підтриманої текстовими прагматичними умовами, незначна і в сучасній поезії наближена до нуля» [4, с. 170], відзначимо, що саме на резонансі рими-цитати часто опертий і змістовий, і оцінний, і лінгвоестетичний естетичний ефект твору. Фономотиваційний механізм виформування цитатних звукових рядів має в своїй основі явище паронімічної атракції, коли естетизований і семантизований у системі поетичної мови співзвучний фонемний комплекс стає «оказіональною морфемою» (Ю.І. Мінералов), «квазіморфемою» (В.П. Григор'єв), «суперморфемою» (Н.А. Кузьміна). Осмислена як конструктивний текстотвірний засіб, звукова форма набуває своєї самостійності і «стосується уже не стільки окремого звукового комплексу-слова, скільки тексту загалом» [10, с. 69]. Із цим явищем пов'язане поняття звукова пам'ять слова [9, с. 209], яке Н.А. Кузьміна вважає не цілком вичерпним й апелює до альтернативних термінологічних метафор звук теми, звукова алюзія, що, на її думку, виразніше окреслюють формування «стійкого зв'язку суперморфем з певною темою чи поетичною традицією» [4, 171]. Дослідниця наголошує на тому, що ця властивість більш характерна для поетичної формули, ніж для цитати. Стереотипна для української поетичної мови епітетна сполука білий біль. Систематичність і частотність її реінтерпретації (у різних морфолого-синтаксичних модифікаціях) в українській поетичній мові творить своєрідний «метатекстовий каркас» (термін О.В. Падучевої) при вербалізації мотиву «біль». При цьому втрата параметра «первинності», важлива для ідентифікації «чужого» слова, дає підстави вважати його не цитатою, а поетичною формулою, ознакою стильової норми: чи білий біль мій, а чи полудневий/ непроминальний сон мій (В. Стус); лечу над білим болем бездоріж (Л. Костенко); ти білим болем ниєш у легенях (Б. Рубчак); білим болем прозрів лиш тоді, як побачив/ синьокриле мовчання в його очах (Б. Рубчак). Пор. також семантико-граматичне розгортання цієї поетичної формули у дієслівній кореляції біліти // боліти: Скільки біліти ще/ Білому цвіту,/ Скільки боліти ще/ Білому світу (І. Драч); О, як боліло їй – аж кров біліла (Б. Олійник). Повторюваність в ідіостилях різних авторів є вагомим підтвердженням загальнопаронімічного принципу асоціативного зв'язку: без відповідних звукових асоціацій між атрактантами неможливим було б повторення тих самих сполучень. Не як цитатні, а лише як передбачувані, формульні кваліфікуємо звукоасоціативні кореляції слово – слава (Слово моє, сила моя, славо,/ Сльозо моя, гніванню ти мій,/ Хто і що зріднило нас й послало!../ Воле моя світла, не темній! – М. Вінграновський; Мені потрібне

Розділ IV. Лінгвістика тексту і контекстні вияви лексичних одиниць

171

слово, а не слава – Л. Костенко; Бо слово поета,/ бо слава поета/ не може ніяк/ зупинитися – І. Драч), талант – атлант (З таким талантом міг би стати Атлантом – Л. Костенко; Таланти/ Атлантів дрімають в сучасних жінках./ О сила безмежна!/ О міць нездоланна! (І. Жиленко); спілка – сопілка

(Він навіть не був у Спілці./ Сидів собі і грав на сопілці – Л. Костенко; Пильнують душі трепетні здаля,/ Де під крило теплом війне земля,/ .. Де чути: вітерець з дощем у спілці/ Чаклує на калиновій сопілці (В. Василяшко); жито – життя – жовтий (Жовте жито мов корона – Б. Рубчак; І ми собі казали, що життя – посіяних зернин дозріле жито – Б. Бойчук; Шумить життя журливе жовте жито,/ подій хитає повні колоски./ Додолу вітер гне плоди важкі,/ як спіє зерно людських мрій налите – Б.-І.Антонич); радіти – ридати (Не знаю вже я – радіти тепер чи ридати – Л. Костенко; Танцюймо, радіймо, ридаймо,/ працюймо, борімося, страждаймо./ А втомимось — тихо і строго/ під нами зітхне циферблат,/ і витече променем з нього/ кудись — поза коло — стріла (І. Жиленко) тощо. Такі звуко-сміслові кореляції – переконливе підтвердження того, що цитатність – це передусім зв'язок із протоджерелом, прототекстом, реалізація закону інтертекстуальної індукції, без якої навіть систематично реінтерпретовані перегуки залишаються у статусі паронімічних поетичних формул. Пор.: «звуко-сміслові зближення належать до сфери норм поетичної мови і можуть набути статусу цитати (виділено нами – Г. С.), якщо супровідні щодо неї текстові ксенопоказники відсилають її до конкретного прототексту» [4]. Якщо ж такого відсилання немає, повтор, незважаючи на частотність, не сприймається як цитата. На відміну від цитат лексичних (експлікованих), звукові цитати – не завжди комфортні для сприймання, їх резонансність, а відтак і функційність як накопичувача й носія культурних змістів здебільшого потребує підтримання іншими текстовими ксенопоказниками чи метаоператорами: «ймовірність виявлення цитатної рими, не підтриманої текстовими прагматичними умовами, незначна і в сучасній поезії наближена до нуля» [4, с. 170]. Тому варто погодитися, що цей тип цитати – маргінальний для української поетичної мови. Словотвірні цитати у сучасному поетичному тексті – це авторські неологізми, що пов'язані з мовотворчістю певного автора. За ними стоїть відомий текст (прототекст), ідіостиль, певний тип мовно-поетичної практики, ситуація (історична, культурна, художня), які за умови збіжності культурного досвіду автора і читача мають бути ідентифіковані завдяки впізнанню цитати. Показові з цього погляду неологсеми П. Тичини вітровіння, аркодужний, яблуневоцвітно. Очевидно, естетика цих новотворів настільки суголосна з естетикою національного художнього мововираження, що вони майже блискавично увійшли в активний поетичний ужиток і – ширше – в національномовну практику: «творчість П.Тичини дуже характерна в плані збагачення української літературної мови крилатими висловами та неологізмами. Якщо пригадати їх, особливо яскраво видно, як багато може зробити письменник для розвитку мови, коли він навіть у творенні нового залишається близький її духові (тобто системі мови), наприклад, в чудовому, неповторно-оригінальному яблуневоцвітно .. Деякі з наведених слів досить популярні у багатьох сучасних поетів. Інші трапляються у поетів давніших. Може. П. Тичина і не створив їх. А тільки пустив, так би мовити, у поетичний обіг? У даному разі це питання не є, мабуть принциповим. Важливіше те, кому вони завдячують своїм довгим життям» [7, с. 19–20]. Зберігаючи авторську атрибуцію, чітко ідентифікуючись якщо не з конкретним віршем, то принаймні з мовостилем П. Тичини, ці новотвори стають цитатами, зберігають статус «чужого» слова при входженні в тексти інших авторів. Пор.: Нічого я так не люблю,/ як вітра вітровіння; шахта це – могили темновид!/ Ні сонця в ній, ні клону вітровіння (П. Тичина) // Хай вітровіння несамовиті/ Б'ються об тебе в лютих погрозах (А. Малишко); І день пройде./ На тихім вітровінні,/ Над вербами/ Полине знову спів... (В. Вільний); звірене вічність вітрів вітровіння (М. Корсук); Тихіше, тихше!.. Слухай ліс!/ Струмка лісного

небопіння/ і вітру, вітру вітровіння/ в смереках... (С. Йовенко); нічка до грив їх [коней] лискучих/ Припада молодим вітровінням (А. Мойсієнко).

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XXII

172

Водночас у поетичній мові маємо низку регулярно повторюваних оказіональних слововживань, персоніфікувати які або ж чітко констатувати «першість» яких (тобто визначити первинний текст, прототекст) дуже складно. Зокрема, це систематично спостерігаємо щодо авторських неолексем легкокрилля (синій присмерк легкокрилля – М. Семенко; Хай несе нас легкокрилля / вгору – П. Тичина); сонцекрилий (Як же день отой забути,/ Переяслав сонцекрилий,/ Що осяяв булавою/ Непокірливий Богдан! – М. Рильський); Батьківщино сонцекрила, я в тобі, і ти в мені – В. Сосюра); Пахне щедрим літом в кожному суцвітті./ Яблуком дозрілим, кропом, баклажаном,/ Вітром сонцекрилим, вранішнім туманом – М. Сингаївський); чорнокрилля (Чого ж тобі треба тепер, о, бездушний пташе?/ Говори!/ Чорнокрилля на голуби й сонце – / Чорнокрилля. – П. Тичина); Як прохопитись чорнокриллям/ під сонцем божевільно-білим? – В. Стус); Потім хустину руками/ На два кінці світу розводить – / Терновим отим чорнокриллям/ Із розуму в безум заводить! – І. Драч).

У таких випадках фактор «першості» у часі не слугує переконливим аргументом для однозначної констатації прецедентності. Адже, з одного боку, оказіональне словотворення може бути умотивоване і можливостями мови, й водночас естетичним чуттям автора – накладання цих чинників на поетичну ситуацію (наприклад, опис певного пейзажу, якогось явища, емоційного стану тощо) здатне спродувати однакові неолексеми в ідіостилях різних авторів. З другого боку, енергетично сильні, а надто ж естетично сприйнятні, естетично резонансні тексти (у тому числі і їхні одиниці) можуть індукувати «неконтрольовані підтексти» (термін О. Ронена), зумовлені підсвідомим уживанням «чужого» слова. У поезії М. Семенка зафіксовано новотвір любіль (ужитий як оказіональна номінація психоемоційного стану ліричного персонажа): Тиждень назад – вчора/ І сьогодні – кохання біль/ І сьогодні – передчуття хоре/ Завтрього тижня любіль (вірш «Кохання»). Його Г.М. Вокальчук вважає наслідком впливу мовної практики російських футуристів: «аналогічний АЛН засвідчений у поетичних лексиконах російських футуристів, зокрема у В. Каменського („Губы любилью спаял”), В. Хлебникова („Разлюбил любиль занелюбил любища...”). Відтак питання про те, чи М. Семенко самостійно створив номінацію любіль, а чи ж використав її як цитату, вимагає спеціального дослідження» [1].

Лексичні цитати. Основою цитатного мовомислення та основним механізмом його вербалізації є цитата лексична (цитата-слово, цитат-висловлення). Такі цитати найбільш частотні, структурно різноманітні, найактивніше реінтерпретовані. Засади класифікації лексичних цитат розроблено на початку 1970-х рр. Представниця Тартуської школи З.Г. Мінц, узагальнюючи результати аналізу лірики О. Блока, достатньо чітко окреслила принципи розширеного трактування цитати як будь-якої контекстної актуалізації «чужого слова» незалежно від формату текстового вияву й вичленувала: а) точні цитати (або власне цитати) (дослівно відтворені уривки чужого тексту; вони можуть бути явні, марковані (графічно виділені лапками або їх типографсько-еквівалентними замінами – шрифт, розрядка, підкреслення тощо) чи приховані (у тексті графічно не виділяються, але безпомільно ідентифікуються, оскільки відтворюють відомий читачеві фрагмент попереднього знання,

культурного досвіду); б) неточні цитати (перефразування прецедентного висловлення); в) цитатні знаки-вказівки на «чужий текст», які в семантично й структурно згорнутому форматі містять лінгвокультурологічну інформацію про текст-джерело і референціюють до нього. З погляду виконуваних у структурі джерела функцій ці знаки-вказівки теж різноманітні – імена (передусім поетоніми, конотоніми, перенесені з «чужих» текстів), художні предикати (слова й словосполучення, що вказують на сюжетні чи інші відношення між «іменами художнього тексту»), атрибути (перенесені з «чужого» тексту ознаки імен) та «міфема» (комплексне відтворення всієї складної ситуації – і відношень персонажів, і їхніх імен) [6, с. 362-388]. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. класифікацію З.Г. Мінц поглиблено й деталізовано з урахуванням новітніх методик дослідження художнього тексту й ускладненням форм і механізмів цитування, актуальних для поетичної мови останніх

Розділ IV. Лінгвістика тексту і контекстні вияви лексичних одиниць

173

десятиліть (Н.О. Фатеева, Н.А. Кузьміна, Т.О. Смирнова, К.О. Козицька, О.К. Жолковський та ін.). Типологізація точних (графічно маркованих і немаркованих) і неточних (різноструктурно модифікованих – компонентно доповнених, редукованих, розбудованих, а також максимально трансформованих, які на певному етапі набувають характеру семантичних цитат – алюзій та ремінісценцій) прецедентних висловлень – предмет окремого розгляду (див., напр.: 8). В межах цієї статті зосередимо увагу на виявлених в українській поетичній мові цитатах-знаках, цитатах-вказівках на «чужий» текст. Лінгвопрагматичний зміст таких мовних одиниць визначає те, що вони, закріплюючись у національній мовній практиці, а також в індивідуальних інтелектуальних тезаурусах, стають лінгвокогнітивними згустками, метонімічними замісниками своїх протоджерел, мають здатність у семантично й структурно згорнутому вигляді актуалізувати базову інформацію прототексту. Іншими словами, і в колективній, і в індивідуальній свідомості такі цитати-вказівки зберігаються й у певних лінгвокогнітивних ситуаціях (при адекватній ідентифікації цитати) розгерметизовуються як максимально ущільнені уявлення про прецедентний, первинний текст. Важливо, що цитата-знак може асоціюватися не тільки з твором, а також із певним типом творчості, всієї цитованої культури. До кількісно найбільш репрезентантних і впізнаваних, семантично різнотипних й функціонально навантажених цитатних знаків-вказівок належать власні назви. Їх інтертекстуальна резонансність відчутна і в структурній позиції заголовка (в епітексті), і власне в метатексті, де вони зазвичай виступають точковими цитатами (термін М.Ю. Беякової), що семантично пов'язують авторське висловлення із прототекстовим джерелом – фольклорним (Івасик Телесик, Коза дерева, Котигорошок, Колобок), міфологічним (Сізіф, Ікар), біблійним (Авель, Каїн, Мойсей, Предтеча, Марія Магдалина, Вероніка, Симон, Петро, Варава, Пілат, Юда, Ірод), літературним (Йорик, Гамлет, Офелія, Катерина), інтермедіальним тощо. Пор.: Відрине кров і грозовий розряд/ отерпне в ділі, як в дерево./ Каїне, Каїне, де твій брат?/ (Справді, а де бо він?..)/ Хтось фіолетовий морок простер/ на світ – аж ступити незмога.../ Каїне, Каїне, хто ж ти тепер – без Авеля, брата свого (О. Забужко); Любов підкралась тихо, як Даліла,/ а розум спав – довірливий Самсон (Л. Костенко); Тож не була вузесенька стежина./ Там цілі юрми сунули туди./ І плакала Марія Магдалина, що не подав ніхто йому води (Л. Костенко); Ніч супроти течії душі, немов

Телесик,/ веслує на залізному човні (Г. Безкоровайний); Не знає вже казок Шехерезада./ Над Рейном не співає Лорелей. (Л. Костенко). Лінгвокогнітивну специфіку імен як точкових цитат-вказівок визначає їх чіткий зв'язок із певними прецедентними ситуаціями, у яких закладено змістово-ціннісні основи їхнього вживання як мовно-естетичних знаків культури, вербалізаторів певних фрагментів інтелектуального досвіду, які в лінгвосвідомості мовців продукують однореферентні асоціації. Образи, алюзовані, вербалізовані у форматі знаків – вказівок на текст (або ж точкових цитат), часто слугують засобами оцінки, пов'язуючи хронологічно й ментально різні фрагменти національної історії та культури. Показовий із цього погляду опис чорнобильської трагедії через реінтерпретацію образу зоря Полин як точкової лексичної цитати з пророчої книги Нового Завіту – Об'явлення Св. Івана Богослова: «і велика зоря спала з неба, палаючи, як смолоскип. І спала вона на третину річок та на водні джерела. А ймення зорі тій Полин. І стала третина води, як полин, і багато з людей повмирали з води, бо згіркла вона» (Об'явлення Св. Івана Богослова, 8:10–11). Пор.: Зоря Полин, відома з Одкровення,/ Упала в Прип'ять атомним вогнем (І. Гнатюк); Чому зірда-Полин упала в наші ріки?!/ Хто сів цю біду і хто її поже? (Л. Костенко); І сходить над Дніпром гірка зоря-полин (Л. Костенко). Частотність таких апеляцій в українській поезії постчорнобильського періоду дає підстави констатувати виформування новітньої, часово маркованої поетичної парадигми.

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XXII

174

Отже, цитата у сучасному українському поетичному тексті – це функціонально- стилістичний код, який засвідчує зорієнтованість авторського мовомислення на універсум попередньої національної і світової, вербальної невербальної культури. Лінгвопоетична актуальність цитатних висловлень як одиниць поетичного текстотворення, компонентів загальної інтертекстуальної стратегії простежується на всіх етапах становлення національної поетичної мови й зумовлює кількісну і якісну репрезентантність цитатного корпусу. Це, у свою чергу, актуалізує потребу вироблення практичних методик лінгвістичного аналізу цитат та сучасних підходів до їхньої класифікації і типологізації, зокрема й за рівневим принципом.

ЛІТЕРАТУРА 1. Вокальчук Г. Поет беззразковості (неологія Михайля Семенка в контексті словотворчої практики поетів 20–30-х років ХХ століття) / Г. Вокальчук // *Культура слова*. – К., 2013. – Вип. 79. – С. 82–90. 2. Ігнатенко М. Авторемінісценції у творчості Тараса Шевченка / М. Ігнатенко // *Дивослово*. – 2003. – № 5. – С. 10–13. 3. Калашник В.С. Інтертекстуальність як стилетвірний чинник у поемах Івана Світличного / В.С. Калашник // *Людина і образ у світі мови*. – С. 221–226. 4. Кузьміна Н.А. Інтертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н.А. Кузьміна. – Екатеринбург, 1999. – 266 с. 5. Лисиченко Л.А. Из спостережень над мовними традиціями Т. Шевченка в поезії А.Малишка / Л.А. Лисиченко // *Вісник Харківського ун-ту*. № 7. Серія філологічна. Вип. 1. – Харків, 1965. – С. 42–46. 6. Минц З.Г. Функции реминисценций в поэтике Ал. Блока / З.Г. Минц // *Труды по знаковым системам*. Випуск 6. – Тарту, 1973. – С. 387–413. 7. *Стиль і час: Хрестоматія* [Г.М. Колесник, К.М. Ленець та ін.]. – К.: Наук. думка, 1983. – 249 с. 8. Сюта Г. Точна цитата у сучасному поетичному тексті / Г. Сюта // *Культура слова*. – К., 2013. – Вип.. 79. – С.

74–82. 9. Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов / Н.А. Фатеева. – М.: Агар, 2000. – 280 с. 10. Штайн. К.Э. Принципы анализа художественного текста /К.Э. Штайн. – Санкт-Петербург,